

gammal, en nästan tvåårig resa genom det dåvarande Förenta staterna. Den resan tillika med Tocquevilles erfarenheter från tiden nära efter franska revolutionen, utgör bakgrunden till fyra volymer om *La Démocratie en Amérique* (1835–1840), i vilka bl a demokrati och jämlikhet kritiskt diskuteras. *Jämlikheten vårt öde* (Ratio, Stockholm 1986, 237 s) är en antologi bestående av nio fristående avsnitt sammanställda av Anders Byttner ur främst "demokratiboken" men där också ett avsnitt kommer från "revolutionsboken" (*L'Ancien régime et la Révolution*).

Frågan är vilket intresse en nutida läsare kan ha av en fransk artonhundratalsaristokrats analys av demokrati och jämlikhet, och jag måste erkänna att det var med blandade känslor som jag läste antologin. Det var onekligen en intressant läsning men, och det är kanske vad man bör förvänta sig, det är svårt att se att Tocquevilles analys av artonhundratalets politiska och ekonomiska system skulle ha någon direkt relevans för dagens samhällen. Detta hindrar inte att många av Tocquevilles observationer är giltiga även i dag. Som ekonom var det ytterst roande att läsa det femte avsnittet, "Jämlikhetens blindskär", och då speciellt om "Jämlikhet och ekonomi" medan det åttonde avsnittet, som handlar om jämlikhet mellan raserna, var en skakande upplevelse. Det behandlar problem som i dag är av samma relevans och karaktär som då. Exempelvis tvingas fortfarande Amerikas indianer att flytta för att deras mark behövs för industriella ändamål.

Jämlikhet

Tocqueville betraktar jämlikhetsbegreppet med viss ambivalens. Å ena sidan förefaller jämlikhet vara en kraft i samhället som obevekligen växer sig starkare med tiden, en kraft som ger näring åt sig själv; ju större jämlikheten är desto större är också medborgarnas krav på en än mer vittomfattande jämlikhet. I detta alltmer jämlika samhälle ser Tocqueville en rad faror men menar samtidigt att de problem som en omfattande jämlikhet kan skapa ändå går att lösa men att detta kräver observans och medvetenhet. Även om Toc-

Alexis de Tocqueville:

Jämlikheten vårt öde – om demokratins möjligheter och begränsningar

Alexis de Tocqueville, fransk jurist, statsman och historiker, företog 1831, 26 år

quevilles syn på en långtgående jämlikhet är ambivalent så är han starkt övertygad om ojämlikhetens moraliska förkastlighet och dess förödande konsekvenser för samhället, något som klart framgår av hans analys av rasproblemen i Amerika. Man kan dock fråga sig varför Förenta staterna med sin exploatering av negrer och indianer är så klart förkastligt i Tocquevilles ögon, samtidigt som bristen på jämlikhet i en aristokratiskt styrd nation med hela dess privilegiestruktur inte lika självklart förkastas? Är det måhända endast i förstnämnda fallet som Tocqueville kan agera som den oberoende observatören?

Vart leder nu en omfattande jämlikhet enligt Tocqueville? I första hand innebär jämlikhet att människorna blir oberoende av varandra. Detta oberoende leder sannolikt till endera av två ytterligheter; anarki eller slaveri, där den senare är den troligaste. Slaveriet uppkommer på så sätt att staten växer sig allt starkare, centraliserar all makt och behöver ej, som i privilegiesamhället, respektera någon typ av naturliga rättigheter. Härigenom uppstår en konflikt mellan jämlikhet och frihet. Frihet måste utgå från någon naturlig definition av rättigheter och en konflikt med jämlikhet uppstår då den ursprungliga rättighetsfördelningen inte är jämlikt fördelad. Frihetsberövandet – slaveriet – består i att det under jämlikhetens regim växer fram ett starkare samhälle, ett samhälle som utnyttjar sin makt till att "korrigera" de naturliga (?) rättigheterna.

Jämlikheten har konsekvenser för auktoritetstron. Jämlika människor låter sig inte blint övertygas av någon särskild individ eller klass, utan allmänna opinionen blir den värdering som styr världen, menar Tocqueville. Den allmänna opinionen emanerar från en mer eller mindre okunnig massa och inte från samhällets fåtal intellektuella och upplysta individer. Tocqueville förutspår att jämlika individer kommer att "vägra att tro på gudomliga uppenbarelser och hånskratta åt nya profeter".

Demokrati

Raserandet av privilegiesamhället innebär också att den politiska maktstruktura-

ren förändras. Det aristokratiska styrelseskicket ersätts med det demokratiska, i vilket majoriteten har det avgörande inflytandet. Tocqueville pekar på en rad faror med det demokratiska styrelseskicket. En av dessa är den vittomfattande makten. En enväldig kung kan aldrig uppnå samma totala makt som en majoritetsregering. Kungen måste ta hänsyn till en rådande privilegiestruktur medan makten kan bli total i det demokratiska samhället, där jämlikheten sopat undan alla naturliga rättigheter. Majoritetens vilja speglar den okunniga massans övertygelse, vilket skrämmar Tocqueville.

Det jämlika och demokratiska samhället karaktäriseras av en mer utjämnad maktfördelning än det aristokratiska. Detta innebär att ingen enskild individ har medel att genomföra större projekt av moralisk eller materiell natur. Alternativet blir då att individer sammansluter sig och bildar en (intresse-)organisation som arbetar för ett gemensamt mål. Organisationens idéer får spridning genom pressen. Tidningar skapar organisationer och organisationer skapar tidningar.

Tocqueville ser ett stort värde i föreningsfriheten och pekar på de stora industriföretagens effektivitet men ser även en fara, vilket leder honom till att tvivla på det kloka i att avstå från att sätta gränser för den politiska föreningsfriheten.

Ekonomi

Vilka konsekvenser för statsfinanserna får övergången från aristokrati till demokrati? Först konstaterar Tocqueville att de offentliga utgifterna måste bli större i en demokratisk republik än i en enväldig monarki, men han hävdar samtidigt att demokratin tveklöst utgör en bättre grund för ekonomin än vad envælde gör: "despotismen ruinerar människorna genom att hindra dem från att producera snarare än genom att ta ifrån dem produktionens frukter".

Tocqueville konstaterar också att skattetryckets omfattning i en demokrati är starkt beroende av vilken samhällsklass som regerar/stiftar lagar. Då de fattiga ensamma behärskar lagstiftningen kan vi räkna med de största statsutgifterna: "de-

mokratien är den enda regim, där den som beslutar en skatt kan undandra sig att betala den". Med skatt tänker sig Tocqueville i första hand förmögenhetsskatt, även om andra typer av skatter, såsom saltskatt och inkomstskatt, förekommer i Frankrike under 1800-talet. Slutsatsen blir att det "demokratiska slöseriet" är mindre farligt i länder som Frankrike och Amerika, där förmögenhetsfördelningen är betydligt jämnare än i England där fåtalet äger nästan allt.

Man kan även finna moderna tankar om den "offentliga sektorns tillväxt" i Tocquevilles ekonomiska analys. Jämlikheten föder behov som bara kan tillfredsställas med hjälp av statens resurser. Via intresseorganisationer påtalas behoven i den takt de upptäcks och en tillväxt i statsutgifterna induceras.

Intressant är även att följa Tocquevilles ekonomiska analys av slaveriet i Amerika, en analys där rationella förväntningar (!) kommer till användning. Han konstaterar bl a att avskaffandet av slaveriet ger upphov till såväl privatekonomiska som nationalekonomiska vinster. Argumenten är de nu för tiden välkända för effektivitet i en marknadsekonomi.

Även om Tocqueville av moraliska skäl förkastar slaveriet så ser han de "fördelningsproblem" som uppstår i det ögonblick då slaven blir fri. Den fria marknaden tillhandahåller inget socialt skyddsnät som enligt Tocqueville till viss del finns vid slaveri. Det var inte bara den arbetsföre slaven utan även barn och gamla som försågs med mat, husrum och kläder. Men visar inte detta att jämlikheten kräver ett starkt samhälle om den primära rättighetsfördelningen är tillräckligt skev?

Tocquevilles budskap

Tocqueville placerar oss i centrum av 1800-talets samhällsdebatt och bara detta är en upplevelse. Vi får inblick i såväl den moderna demokratins första steg som dess etiska fundament – jämlikhet. Tocqueville skildrar jämlikhetens aspekter som de ter sig i början av 1800-talet men han analyserar också den samhällsdynamik som "jämlikhetskraften" orsakar. Härvid framkommer hans rädsla för att

ett despotiskt kungligt envælde med tiden skall ersättas med majoritetens tyranni. Att den allmänna opinionen och majoriteten i en demokrati är de spöken som måste tyglas om folkstyret skall fungera, är Tocquevilles övertygelse.

Docent *Lars-Gunnar Svensson*
Nationalekonomiska institutionen
Lunds universitet